

УДК 37.014.3:37.016:37.091.313

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1\(43\)-1836-1848](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-1836-1848)

Гуцало Людмила Вікторівна кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри всевітньої історії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0002-2627-3520>

Маркевич Оксана Валентинівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всевітньої історії, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, <https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІКИ СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Анотація. Сучасний освітній процес спрямований на демократизацію взаємовідносин учителя і учня. Це відображається у сучасних підходах до навчання і позакласної роботи: створенні сприятливої атмосфери співробітництва, встановленні «суб'єкт-суб'єктних» відносин, використанні активних методів навчання для розвитку ініціативності, активізації пізнавально-навчальної діяльності здобувачів освіти та розкриття їх творчої особистості.

Педагогіка співробітництва є важливою концептуальною основою Нової української школи, де особлива увага приділяється створенню ефективної співпраці учасників освітнього процесу.

У статті проаналізовано основні аспекти реалізації педагогіки співробітництва як технології навчання під час вивчення історії та громадянської освіти, позакласній роботі в закладах загальної середньої освіти.

Підкреслено, що застосування педагогіки співробітництва в освітньому процесі сприяє вихованню всебічно розвиненої, інтелектуальної особистості, зорієнтованої на загальнолюдські цінності, розкриттю потенціалу особистості учнів, їх здібностей. Авторками обґрунтовано, що методологічною засадою впровадження педагогічної технології навчання у співробітництві є суб'єкт-суб'єктна модель взаємодії у освітньому процесі. Проаналізовано динаміку становлення діяльності вчителя та учнів.

Висвітлено приклади завдань для колективної співпраці при вивченні історії та громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Окреслено функції вчителя історії та громадянської освіти під час освітнього

процесу, які полягають у формуванні ключових компетенцій учнів, з одного боку, та у розвитку в здобувачів освіти розуміння ідей педагогіки співробітництва – з іншого.

Педагогічні спостереження свідчать, що співпраця на уроках історії та громадянської освіти, позаурочній роботі сприяє максимальному розвитку навчальних здібностей учнів та забезпеченню розумового контакту між ними та вчителем.

Ключові слова: педагогіка співробітництва, педагогіка партнерства, співпраця, вчитель, учні, Нова українська школа, освітній процес, учасники освітнього процесу, позакласна робота.

Hutsalo Liudmyla Viktorivna PhD in History, Associate Professor, Head of the Department of World History, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0002-2627-3520>.

Markevych Oksana Valentynivna PhD in History, Associate Professor, Associate Professor at the Department of World History, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, <https://orcid.org/0000-0003-0457-8697>

IMPLEMENTATION OF COOPERATIVE EDUCATION AS A TEACHING TECHNOLOGY IN THE STUDY OF HISTORY AND CIVIC EDUCATION

Abstract. The modern educational process is aimed at democratizing the relationship between teacher and student. This is reflected in modern approaches to teaching and extracurricular activities: creating a favorable atmosphere of cooperation, establishing “subject-subject” relationships, using active teaching methods to develop initiative, stimulating cognitive and educational activities of students, and revealing their creative personalities.

Pedagogy of cooperation is an important conceptual foundation of the New Ukrainian School, where special attention is paid to creating effective cooperation between participants in the educational process.

The article analyzes the main aspects of implementing cooperative pedagogy as a learning technology during the study of history and civic education, and extracurricular work in secondary education institutions.

It is emphasized that the application of cooperative pedagogy in the educational process contributes to the upbringing of a comprehensively developed, intellectual personality, oriented towards universal human values, and the disclosure of the potential of students' personalities and their abilities. The authors substantiate that the methodological basis for implementing the

pedagogical technology of collaborative learning is the subject-subject model of interaction in the educational process. The dynamics of the formation of the teacher's and students' activities are analyzed.

Examples of tasks for collective cooperation in the study of history and civics in secondary education institutions are highlighted.

The functions of a history and civic education teacher during the educational process are outlined, which consist in forming key competencies of students, on the one hand, and in developing in students an understanding of the ideas of cooperative pedagogy, on the other.

Pedagogical observations show that collaboration in history and civics lessons and extracurricular activities contributes to the maximum development of students' learning abilities and ensures mental contact between them and the teacher.

Keywords: pedagogy of cooperation, pedagogy of partnership, cooperation, teacher, students, New Ukrainian School, educational process, participants of the educational process, extracurricular work.

Постановка проблеми. Реформування системи вітчизняної освіти висуває нові соціальні вимоги до системи шкільної освіти. Заклади загальної середньої освіти повинні формувати ключові компетентності, досвід самостійної діяльності та особистої відповідальності учнів, що і визначає сучасну якість змісту освіти. Підвищення якості освіти має здійснюватися через відбір змісту освіти, вдосконалення форм і методів навчання, упровадження освітніх технологій, які сприятимуть формуванню комплексу особистісних якостей здобувачів освіти.

Сучасний освітній процес спрямований на демократизацію взаємовідносин учителя і учня. Це відображається у сучасних підходах до навчання і позакласної роботи: створенні сприятливої атмосфери співробітництва, встановленні «суб'єкт-суб'єктних» відносин, діалогізованому спілкуванні з учнями, а не монологічному викладі матеріалу з боку вчителя, використанні активних методів навчання для розвитку ініціативності, активізації пізнавально-навчальної діяльності здобувачів освіти та розкриття їх творчої особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що науковці неодноразово зверталися до теоретичних і практичних питань організації педагогіки співробітництва. Суть, ключові принципи партнерської взаємодії в умовах Нової української школи, комплексний аналіз поняття педагогічного партнерства висвітлюють у своїх працях В. Ковальчук, Т. Ковбасюк, Л. Петренко, О. Пометун, О. Топузов, Л. Тищенко, О. Федоренко та ін.

Використання на уроках історії та громадянської освіти окремих технологій колективного способу навчання (групова робота, метод проєктів, рольові та ділові ігри тощо), які стимулюють партнерство, взаємодію відображені у працях К.Баханова, П.Горностая, О.Маркевич, Т.Ремех, О. Пометун, Т. Ткаченко, Т. Соловйової та О. Ткаченко та ін.

Попри значну кількість публікацій тематика реалізації педагогіки співробітництва як технології навчання при вивченні історії та громадянської освіти залишається актуальною.

Мета статті – розкрити сутність педагогіки співробітництва як технології навчання та проаналізувати особливості її реалізації на уроках історії, громадянської освіти та в позакласній роботі.

Виклад основного матеріалу.

Розбудова системи якості освіти актуалізує потребу застосування основних положень педагогіки партнерства в Новій українській школі.

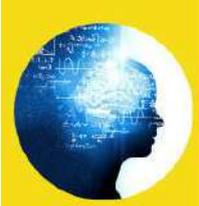
У нормативно-правових документах, зокрема Законах України «Про освіту» (2017) [16] та «Про повну загальну середню освіту» (2020) [17], у Державному стандарті профільної середньої освіти (2024) [18], зазначається, що однією із ключових ознак внутрішньої системи забезпечення якості освіти у ЗЗСО є партнерська взаємодія.

Педагогіка співробітництва має ряд переваг перед традиційним навчанням. Дана технологія передовсім дає можливість розкрити потенціал особистості учня, набути досвіду колективної співпраці, розвивати його здібності, сприяє розвитку навичок міжособистісної взаємодії учасників освітнього процесу.

Дослідниця Т. Ковбасюк зазначає, що «педагогіка партнерства відкриває шлях до справжньої демократії в освіті, де кожен учасник відчуває свою роль та відповідальність. ... Це важливий крок у створенні освітнього середовища, де гуманність та творчий підхід є на першому плані, а різниця в досвіді і знаннях стає джерелом збагачення» [6, с. 644].

Співробітництво на уроках історії та громадянської освіти має свої особливості. Передовсім – це колективно-індивідуальне мислення, коли усі учні класу задіяні в роботі під керівництвом учителя. Під час такої роботи відбувається ефективна взаємодія, обмін інформацією і між ними, і з учителем, тобто співробітництво. Саме у багатосторонній комунікації між суб'єктами навчання учасники більш відкриті, активні.

Будуючи освітній процес на засадах педагогіки партнерства, вчитель не використовує у своїй методиці примушення до навчання та не домінує. Створення партнерських стосунків між учасниками освітнього процесу залежать передовсім від виключення будь-яких проявів влади педагога над учнями. Учитель не лише створює комфортну атмосферу розмови,

взаємодії, а й підтримує, створює умови для розкриття особистісних якостей учня, враховуючи його індивідуальні особливості, чи то на уроці, чи то в позакласних заходах [5, с.32].

Одним із основних етапів співпраці учнів і вчителя є практична реалізація поставлених завдань.

Аналізуючи динаміку становлення діяльності вчителя та учнів можна виділити основні її етапи. На першому етапі – «залученні до діяльності» розподіляються дії між педагогом та дітьми. Другий етап – «узгоджується діяльність учнів з учителем», а саме: саморегулюючі, самоорганізовані, самоспонукальні дії учнів. І останній, третій – партнерство – суб'єкт-суб'єктна взаємодія в удосконаленні освоєння діяльності [20, с.22].

Навчання у співробітництві – це модель роботи в малих, взаємозалежних групах, де учні об'єднані спільним завданням, що вимагає взаємодії та взаємодопомоги, аби кожен досяг успіху. Але при цьому кожен із них є достатньо самостійним в оволодінні матеріалом.

На уроках взаємодія, взаємонавчання учнів може здійснюватися не тільки в групах, але й у парах-трійках. Така робота може бути як окремий самостійний метод навчання, і як підготовчий етап до роботи в групах, який допомагає розвинути в учнів комунікативні та інші вміння і навички.

Учні розуміють, що успіх команди залежить від роботи кожного з них, і вони працюють для досягнення спільної мети, результату. Кожен член групи відповідає за свою частину роботи, що сприяє самостійності та залученості всіх. Вони обговорюють, пояснюють, слухають, переконують одне одного, що поглиблює розуміння навчального матеріалу з історії та громадянської освіти.

Важливим моментом є власне й поділ на окремі групи учнів класу. Він має відбуватися під наглядом учителя аби уникнути ситуації створення або виключно сильних, або ж слабких за рівнем знань груп. Оптимальний склад учнівської групи – 3-6 осіб. Такий кількісний склад групи дозволить задіяти до спільної роботи всіх її учасників і унеможливить бездіяльність частини учнів через неможливість проявити себе при надмірній активності інших учасників великої учнівської групи. Саме така кількість учнів групи дозволить кожному її члену зробити чітко визначений внесок у виконання завдання [19, с. 277]. Окрім того, важливою є психологічна сумісність у кожній групі, оскільки це сприяє швидкому узгодженню дій команди, створенню позитивної атмосфери при виконанні спільного завдання і є визначальним чинником у формуванні груп для навчальної роботи.

У кожній учнівській групі отримані завдання розподіляються між усіма учасниками з урахуванням індивідуальних можливостей учнів та бажанням шукати відповідь на те чи інше навчальне завдання/питання.

За групової організації навчальної діяльності вчитель опосередковано керує роботою усіх учнів, спрямовує діяльність кожної групи через завдання. Контроль з боку вчителя є обов'язковим, аби уникнути труднощів у з'ясуванні внеску конкретного учасника групи у виконанні поставленого завдання з історії чи громадянської освіти.

Наприклад, можна запропонувати групам під час уроків узагальнення та систематизації знань чи опрацювання історичних портретів діячів скласти перелік п'яти рис, притаманних цим особистостям, і представити однокласникам із обґрунтуванням і прикладами. Так, узагальнюючи знання за розділом «Давня Греція та її сусіди» (6 клас) можна запропонувати роботу над постатями Солона, Пісістрата, Клісфена, Перікла, Александра Македанського. У 7 класі при узагальненні знань за розділом «Виникнення та становлення Руси» – князів Олега, Ігоря, Святослава та княгині Ольги тощо.

У контексті таких уроків можна запропонувати написати сесан: 1) ім'я правителя/правительки; 2) два прикметники, якими можна охарактеризувати історичну постать; 3) три дієслова, що передають напрями її внутрішньополітичної діяльності; 4) коротке речення, що виражає ваше ставлення до діяча чи діячки; 5) образне ім'я, яке уособлює досягнення цієї постаті. Можна запропонувати створити макет блогу діяча/діячки з трьома мінідописами від їхнього імені про найвизначніші події їх правління [21, с. 40].

У старших класах, при вивченні історичних процесів і явищ, зосереджуємося й на постатях, які творили історію, тому теж можна використовувати такого роду завдання («Історія в обличчях») [3, с.805-806; 7, с.1787-1788]. Це ще й сприятиме підготовці до НМТ.

Серед завдань для колективної співпраці на уроках історії під час вивчення тієї чи іншої теми можна запропонувати аналіз історичних документів [7, с.1785]; визначення причинно-наслідкових зв'язків історичних подій та явищ, пошук у поданому їх описі навмисно пропущеної інформації; оцінки характеру явищ та врахування уроків із історичного минулого тощо [3, с. 806].

Останнім часом на уроках історії та громадянської освіти активно застосовується метод аналізу ситуацій – кейс-метод (case-study). За допомогою якого учні, зокрема старшокласники, вчать умінно вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, самостійно мислити, брати участь у дискусіях, працювати в команді.

На уроці розглядається конкретний випадок, ситуація, який учні аналізують та працюють над вирішенням проблеми [4, с. 19, 40]. Кейси можуть бути представлені здобувачам освіти у різних варіантах: паперовий

(із зображенням таблиць, графіків, ілюстрацій), мультимедіа-кейс, відео-кейс (уривок фільму, відео- чи аудіо матеріали).

Серед способів організації роботи над кейсом на уроках історії більшого поширення набув ситуаційний аналіз, а на уроках громадянської освіти – проблемний, коли учні розв’язують сучасні соціальні дилеми, порівнюючи їх із реальними рішеннями, формуючи власну активну громадянську позицію.

Важливо, що case-study можна застосовувати на будь-якому етапі уроку, одну й ту ж проблемну ситуацію подати по-різному, в залежності від завдань, поставлених на уроці.

Застосування вчителем case-study сприяє стимулюванню навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, формуванню позитивної мотивації до навчання та активізації «пасивних», невпевнених у собі учнях.

Сприяє взаємодії та співробітництву учасників освітнього процесу і робота над проектами.

Практичний досвід використання методу проєктів при вивченні історії та громадянської освіти підтверджує, що він створює умови для розвитку у здобувачів освіти розвитку різних необхідних якостей особистості, здатної взаємодіяти в навчальній групі, нести відповідальність як особисту, так і колективну [8; 1].

Серед тем проєктів з історії та громадянської освіти можна запропонувати наступні:

1. для учнів 6 класу: «Чи можуть сімейні світлини бути історичним джерелом» [2, с. 41], «Машина часу» (Наша спільнота, наша громада, наша держава) (проєкт-гра, 6 клас) [2, с. 46] тощо;

2. для учнів 7 класу: «Пам’ятки культури Русі-України / на території нашого краю», «Правовий статус і повсякденне життя на теренах сучасної України в XIV – XV ст. представників різних станів і етносів» тощо;

3. для учнів 8 класу: «Особливості повсякденного життя, традицій і побуту козацтва, облаштування Січі», «Роль українського козацтва в розвитку українських земель у XVI – першій половині XVII ст.», «Пам’ять про видатних гетьманів, ватажків збройних виступів другої половини XVII–XVIII ст. у топоніміці, пам’ятниках, експонатах музеїв України, Європи, світу» [9, с. 27, 37] тощо;

4. для учнів 9 класу: «Рідний край у першій половині XIX ст.», «Жінки в суспільстві XIX ст.: від традиційних ролей до фемінізму», наступних розділах), «Українське мистецтво XIX – початку XX ст.: історія пам’яток та сучасний стан» (9 клас) [10, с. 34] тощо;

5. для учнів 10 класу: «Молодіжні субкультури», «Внесок у демократію», «Соціальна ініціатива молоді», «Як волонтери різних країн

підтримують Україну в умовах збройного конфлікту», «Інформаційна війна: російська пропаганда проти України» (10 клас) [11] тощо;

6. для учнів 11 класу: «Роль лідерів у трансформаційних процесах у країнах Центрально-Східної Європи на зламі 1980–1990-х рр. (на прикладі Вацлава Гавела, Леха Валенси та інших)», «Російські пропагандистські кліше «бандерівці», «українацисти», «української нації не існує», «українська держава – фейк» як інструменти війни і геноциду» [13, с. 87, 102] тощо.

Також для рольових ігор/симуляцій, наприклад: «Європейський суд з прав людини, «Створення органів шкільного самоврядування», «Засідання громади» (Громадянська освіта, 10 клас) чи «Епоха Просвітництва», «Промислова революція в Європі», «Велика французька революція» (Всесвітня історія, 8 кл.) [14] тощо.

Організація історичних симуляцій, рольових ігор, дозволяє учням не лише зануритися в певну епоху, відчувати себе учасниками подій, що значно поглиблює розуміння причинно-наслідкових зв'язків, мотивацій, складних рішень та контексту історичних процесів, перетворюючи суху теорію на живий досвід. А необхідність приймати рішення «в ролі» стимулює аналіз ситуацій з різних точок зору.

У позаурочний час з учнями 6-7 класів можна проводити сюжетно-рольові ігри, «занурювання» в античну чи середньовічну епоху, невеличкі сценки тощо. Наприклад, з шестикласниками поринути в історичну гру «Знавці Давньої Греції», семикласниками – «Середньовічне місто» [12, с. 127, 130], «Рицарський турнір», учнями 8 класу – «Запорозьку Січ» тощо. Для здобувачів освіти 11 класу – захід присвячений історії Європи та Європейського Союзу, де команди складають інтерактивні пазли, беруть участь у вікторині «Що ти знаєш про Європу?» та ін.

На уроках історії та громадянської освіти вчителями застосовуються методи групової роботи, як-от:

- «Діалог» – сприяє обміну думками, розвитку навичок слухати та переконувати, наприклад, при обговоренні історичних подій чи суспільних проблем;

- «Синтез думок» – групове об'єднання різних точок зору для формування цілісного розуміння, наприклад, при аналізі причинно-наслідкових зв'язків;

- «Пошук інформації» – колективне дослідження джерел, що вчить працювати з різними видами інформації, відбирати та аналізувати її;

- «Акваріум» – одна група обговорює тему всередині кола, а інші спостерігають, що вчить спостерігати, аналізувати процес дискусії та брати участь у ній;

- «Шість капелюхів» – метод використовується під час вирішення проблем творчого характеру. Його застосовують, наприклад, під час обговорення історичних подій, діяльності видатних особистостей тощо.

Під час спільного обговорення питань у групі учні обмінюються думками, діляться своїми знаннями, пропонують свої варіанти відповідей на отримані завдання/питання. Це в свою чергу, сприяє формуванню в учнів навичок спілкування та співпраці. У процесі обговорення всередині групи, або ж під час презентації може мати місце лише обґрунтована, конструктивна критика однокласників. При цьому, як слушно зазначає О. Пометун, «і самі «критики», і їхні опоненти мають відчувати межі діалогу і не переносити конфліктну ситуацію за рамки навчального процесу у міжособистісні відносини» [15]. У разі потреби кожен учень може отримати індивідуальну допомогу, як від вчителя, так і від членів учнівської групи, які працюють над спільними навчальними завданнями. При цьому педагог організовує процес навчання так, аби учень міг проявити максимальну самостійність і мінімальне втручання вчителя.

Завершуючи виконання навчального завдання у кожній групі остаточно обговорюються та узгоджуються спірні моменти для представлення спільної відповіді щодо отриманих результатів. Вже під час виступів здобувачів освіти від команд часто-густо може розпочатися й дискусія серед учнів класу. Найчастіше такий хід подій має місце, якщо у виступах доповідачів чи опонентів є неточності, які виправляються доповненнями, уточненнями. Вчитель підводить загальний результат виконаної групової роботи до загального підсумку, оцінюючи участь кожного учасника у виконанні навчального завдання.

Висновки. Педагогіка співробітництва знайшла своє втілення в концепції Нової української школи, де особлива увага приділяється необхідності створення ефективної співпраці учасників освітнього процесу.

Застосування педагогіки співробітництва в освітньому процесі сприяє вихованню всебічно розвиненої інтелектуальної особистості, зорієнтованої на загальнолюдські цінності, розкриттю потенціалу особистості учнів, їх здібностей. Тому сучасний вчитель історії та громадянської освіти має забезпечити атмосферу співпраці, збільшити акцент на діалогічну взаємодію із здобувачами освіти – бути організатором співробітництва між ними і навчальним матеріалом, радником у пошуках істини.

На основі спостереження, проведеного аналізу та узагальнення досвіду роботи авторів публікації та вчителів можна зробити висновок, що лише під час плідної співпраці, взаємоповаги, інтересів особистості та відносин, що будуються на довірі суб'єктів освітнього процесу можна побудувати дійсно ефективну модель навчання.

Література:

1. Возна, З. (уклад.). Організація проєктної діяльності учнів: навчально-методичний посібник для студентів освітнього ступеня «магістр» денної та заочної форми навчання. Умань: ВПЦ «Візаві». 2019. 267 с.
2. Гупан Н., Ремех Т., Серова Г. Розвиток громадянської активності та патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі : методичні рекомендації. [Електронне видання]. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 133 с.
3. Гуцало Л. В., Маркевич О. В. Організація профільного навчання в Україні: законодавство та практичне втілення (на прикладі Наукового ліцею Житомирського Державного Університету Імені Івана Франка). *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 6 (24). С. 798-812. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-798-812](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-798-812)
4. Кінд-Войтюк Н.В., Ходаковська Т.В., Приймак В. О. Використання інноваційних технологій і застосунків у викладанні предметів громадянської та історичної галузі. Методичні рекомендації. Луцьк: Вежа, 2024, 100 с.
5. Ковальчук В.А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя: навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2023. 100 с.
6. Ковбасюк Т.Л. Педагогіка партнерства: сучасні виклики та тенденції. *Вісник науки та освіти*. 2023. №10(16). С. 640–649. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-640-649](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-640-649)
7. Маркевич О. В., Гуцало Л. В. Формування інформаційної компетентності здобувачів у процесі вивчення історії завдяки історичним джерелам. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 12 (42). С. 1780–1792. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12\(42\)-1780-1792](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1780-1792)
8. Маркевич О. Метод проєктів та особливості його застосування при викладанні історичних дисциплін у вищій школі. *Zeszyty Naukowe (Wyższa Szkoła Agrobiznesu w Łomży): nauki społeczne i humanistyczne*. 2023. № 90. С. 311–322.
9. Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І. та ін.) Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.09.2023 № 1090. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. 45 с. URL: <https://surl.li/efntuq>
10. Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В. та ін. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 серпня 2023 року № 1001. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. 45 с. URL: <https://surl.li/efntuq>
11. Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Громадянська освіта й основи цивільного захисту» 10–11 класи для закладів загальної середньої освіти (авт. Берендєєв С. та ін.). Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.08.2025 №1192. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. 2025. 32 с. URL: <https://surl.li/vkaxhg>
12. Мороз П., Мороз І. Дослідницька діяльність учнів з історії в школі: концептуальні засади та практичні аспекти впровадження // *Proces edukacyjny w czasie wojny i powojennej odbudowy Ukrainy z integracją ze wspólnotą europejską: monografia / Instytut Pedagogiki NANP Ukrainy; red. O. Topuzov, M. Holovko, Z. Sharlovych, K. Ladonia; [Zespół autorski]. [Wydanie elektroniczne]. Łomża-Kijów, 2024. С119–140. DOI: <https://doi.org/10.32405/mono-lomza-kyiv-2024-2-6>*

13. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи. *Міністерство освіти і науки України*. 2022. 106 с. URL: <https://surl.li/tpbxeh>

14. Пометун О. І., Дудар О. В. Всесвітня історія : підруч. для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2025. 208 с.

15. Пометун О. Організація кооперативного навчання учнів: про що варто пам'ятати. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2015. № 4. С. 18–28.

16. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

17. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020. № 463-IX *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

18. Про затвердження державного стандарту профільної середньої освіти. (Постанова Кабінету Міністрів України № 851 від 25.07.2024). URL: <https://surl.li/fyaygo>

19. Ткаченко Т., Соловйова Т., Ткаченко О. Групова робота як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії і основ правознавства в закладах загальної середньої освіти. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2023. Вип. 18. С. 272-294. DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-18-272-294>

20. Хващевська О. О. Сучасні педагогічні технології в навчанні молодших школярів. *Молодий вчений*. 2017. № 9.2 (49.2). С. 20–24.

21. Щупак І.Я., Бурлака О.В., Дрібниця В.О., Желіба О.В., Піскар'юв І.О. *Історія України: підручник для 7 кл. закладів загальної середньої освіти*. Київ: УОБЦ «Оріон», 2024. 192 с.

References:

1. Vozna, Z. (Comp.). (2019). Orhanizatsiia proektnoi diialnosti uchniv [Organization of students' project activities]. Uman: VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].

2. Hupan, N., Remekh, T. & Sierova, H. (2024). *Rozvytok hromadianskoi aktyvnosti ta patriotyzmu uchniv na urokakh predmetiv i kursiv hromadianskoi ta istorychnoi osvitynoi haluzi [Developing civic engagement and patriotism among students in civics and history classes and courses]*. Kyiv : Vydavnychiy dim «Osvita»

3. Hutsalo, L. V. & Markevych, O. V. (2024). Orhanizatsiia profilnoho navchannia v Ukraini: zakonodavstvo ta praktychne vtilennia (na prykladi Naukovoho litseiu Zhytomyrskoho Derzhavnoho Universytetu Imeni Ivana Franka) [Organisation of specialised education in Ukraine: legislation and practical implementation (based on the example of the Scientific Lyceum of Ivan Franko State University of Zhytomyr)]. *Aktualni pytannia u suchasniy nautsi*. № 6 (24), 798-812. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-798-812](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-798-812) [in Ukrainian].

4. Kind-Voitiuk, N.V., Khodakovska, T.V. & Pryimak, V. O. (2024). *Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii i zastosunkiv u vykladanni predmetiv hromadianskoi ta istorychnoi haluzi [The use of innovative technologies and applications in teaching civic and historical subjects]*. Lutsk: Vezha [in Ukrainian].

5. Kovalchuk, V. A. (2023). *Pedahohika Partnerstva u Profesiinii Diial'nosti Vchytelia: Navchalnyi Posibnyk [Partnership Pedagogy in the Professional Activities of a Teacher: Educational Handbook]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU. [in Ukrainian].

6. Kovbasiuk, T.L. (2023). Pedagogika partnerstva: suchasni vyklyky ta tendentsii [Pedagogy of partnership: current challenges and trends]. *Visnyk nauky ta osvity*. 10(16), 640–649. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-640-649](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-640-649) [in Ukrainian].

7. Markevych, O. V. & Hutsalo, L. V. (2025). Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti zdobuvachiv u protsesi vyvchennia istorii zavdiaky istorychnym dzherelam [Forming the information competence of students in the process of studying history using historical sources]. *Aktualni pytannia u suchasni nauksi*. 12 (42). 1780–1792. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12\(42\)-1780-1792](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-12(42)-1780-1792) [in Ukrainian].

8. Markevych, O. (2023). Metod proektiv ta osoblyvosti yoho zastosuvannia pry vykladanni istorychnykh dystsyplin u vyshchii shkoli [Project Method and Peculiarities of its Application in Teaching History Disciplines in Higher Education]. *Zeszyty Naukowe (Wyższa Szkoła Agrobiznesu w Łomży): nauki społeczne i humanistyczne – Zeszyty Naukowe (Higher School of Agribusiness in Łomża): social sciences and humanities*, 90, 311 – 322 [in Ukrainian].

9. Pometun, O. I., Remekh, T. O., Hupan, N. M., Maliienko, Yu. B. & Sierova H. V. (2023). Modelna navchalna prohrama «Istoriia Ukrainy. 7-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “History of Ukraine. Grades 7-9” for general secondary education institutions]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 06.09.2023 № 1090. *Ofitsiyni sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*. Retrieved from: <https://surl.li/efntuq> [in Ukrainian].

10. Burlaka, O. V., Zheliba, O. V., Pavlovska-Kravchuk, V. A., Khudobets, O. A., Cherkas, B. V. & Shchupak I. Ya. (2023). Modelna navchalna prohrama «Istoriia Ukrainy. 7-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum “History of Ukraine. Grades 7-9” for general secondary education institutions]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.08.2023 № 1001. *Ofitsiyni sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*. Retrieved from: <https://surl.li/efntuq> [in Ukrainian].

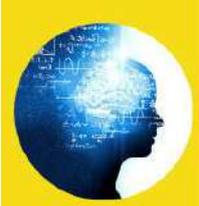
11. Berendieiev, S., Kovalenko, A., Lysohor, L., Mekhed, O., Pokliatskyi, S. & Serhiienko, V. (2025). Modelna navchalna prohrama intehrovanoho kursu «Hromadianska osvita y osnovy tsyvilnoho zakhystu» 10–11 klasy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model curriculum for the integrated course “Civic Education and Fundamentals of Civil Protection” for grades 10–11 in general secondary education institutions]. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 28.08.2025 №1192. *Ofitsiyni sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy*. Retrieved from: <https://surl.li/vkaxhg> [in Ukrainian].

12. Moroz, P. & Moroz, I. (2024). Doslidnytska diialnist uchniv z istorii v shkoli: kontseptualni zasady ta praktychni aspekty vprovadzhennia [Research activities of students in history at school: conceptual foundations and practical aspects of implementation]. *Proces edukacyjny w czasie wojny i powojennej odbudowy Ukrainy z integracją ze wspólnotą europejską* (pp. 119–140). Łomża-Kijów: Wydanie elektroniczne. DOI: <https://doi.org/10.32405/mono-lomza-kyiv-2024-2-6> [in Ukrainian].

13. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia. 6-11 klasy [Curriculum for general secondary education institutions. History of Ukraine. World history. Grades 6-11]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. 2022. Retrieved from: <https://surl.li/tpbxex> [in Ukrainian].

14. Pometun, O. I., Dudar, O. V. (2025). *Vsesvitnia istoriia : pidruch. dlia 8 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [World History: Textbook for 8th grade general secondary education institutions]. Kyiv: Vydavnychi dim «Osvita» [in Ukrainian].

15. Pometun, O. (2015). Orhanizatsiia kooperatyvnoho navchannia uchniv: pro shcho varto pamiataty [Organizing cooperative learning for students: what to keep in mind]. *Istoriia i*

suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia, 4, 18–28 [in Ukrainian].

16. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017 No 2145-VIII [The Law of Ukraine «On Education» from 05.09.2017 No 2145-V]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

17. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» vid 16.01.2020 No 463-IX [The Law of Ukraine «On complete general secondary education» from 16.01.2020 No 463-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

18. Pro zatverdzhennia derzhavnogo standartu profil'noi seredn'oi osvity. (Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 851 vid 25.07.2024). Retrieved from: <https://surl.li/fyaygo> [in Ukrainian].

19. Tkachenko, T., Soloviova, T. & Tkachenko, O. (2023). Hrupova robota yak zasib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti uchniv na urokakh istorii i osnov pravoznavstva v zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Group work as a means of activating students' cognitive activity in the lessons of history and basics of jurisprudence in secondary schools]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia*, 18, 272-294 DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-18-272-294> [in Ukrainian].

20. Khvashhevsjka O.O. (2017) Suchasni pedagoghichni tekhnologhiji v navchanni molodshykh shkoljariv [Modern pedagogical technologies in teaching junior schoolchildren]. *Young Scientist*, 9.2 (49.2), 20–24 [in Ukrainian].

21. Shchupak, I.Ia, Burlaka, O.V., Dribnytsia, V.O., Zheliba, O.V. & Piskarov, I.O. (2024). *Istoriia Ukrainy: pidruchnyk dlia 7 kl. zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [History of Ukraine: Textbook for 7th Grade General Secondary Education Institutions]. Kyiv: UOVTs «Orion» [in Ukrainian].